

No-Do, el tiempo y la memoria

Rafael R. Tranche i Vicente Sánchez Biosca

Madrid: Cátedra 2001

per Àngel Quintana, Professor de cinema de la Universitat de Girona.

La memòria simbòlica del franquisme

No hi ha cap dubte que No-Do constitueix el fons documental d'imatges cinematogràfiques més important que es conserva dels anys del franquisme. Entre el gener de 1943, data del seu primer número, fins l'any 1978, quan en plena transició es varen desmantellar els seus caducs serveis, el noticiari no va deixar de ser present setmanalment –i de forma obligatòria– a tots els cinemes de l'Estat espanyol. Al llarg d'un ampli període pretelevisiu –recordem que la televisió no arribarà fins l'any 1957– el No-Do va convertir-se, malgrat el seu format atemporal de revista setmanal, en el més potent mitjà de comunicació del franquisme, el qual enlloc d'estar pendent de la informació del present va dedicar-se a edificar alguns dels mites claus per a la persistència del franquisme, creant uns paràmetres informatius que tenen poc a veure amb els nostres paràmetres informatius habituals.

La prova de la importància o vigència actual de No-Do la podem veure reflectida en els diversos –i qüestionables– exercicis d'evocació nostàlgica, que esporàdicament duen a terme les nostres televisions, i que remetent, sense cap reflexió, a l'arxiu de les imatges de No-Do, a la locució emfàtica de la seva veu over i al paisatge grisós que evocuen unes imatges que actuen com a element referencial d'un temps perdut. El lema de No-Do va ser "El mundo entero al alcance de los españoles" i actualment, encara que en les seves imatges no s'hi projecti el món sencer, sinó un món petit, raquític i prepotent, la seva funció fantasmagòrica, com a evocació d'un temps de morts, continua sent fonamental. Donada la importància del llegat –actualment conservat a Filmoteca Española– es feia evident que algun historiador havia de fer-se càrrec del seu estudi i que aquest treball exigia la seriositat que algú es situés més enllà de les perilloses evocacions i de les lectures rànquies.

Després de tot treball arqueològic de restitució de la història cal que algú dugui a terme una història analítica que plantegi de quina forma les figures del passat van articular uns determinats processos de sentit. El llibre No-Do, El

tiempo y la memoria resulta envejable no només perquè és l'estudi més ambiciós i sistemàtic que s'ha dut a terme sobre aquell noticiari obligatori, sinó perquè en el seu interior sap compaginar la història restitutiva amb la història analítica, sense que hi hagi una inferència entre els dos aspectes. Moltes vegades, aquest fet no és fàcil, sobretot perquè l'historiador restituti, convençut de la certesa de les seves dades, desconfia del treball analític, mentre que l'estudi analític convençut del relativisme del context històric prefeix creure només en la importància del text.

De fet, No-Do, el tiempo y la memoria es presenta com un sol llibre amb dos llibres separats, amb un títol propi per a cadascun i dos pròlegs perfectament delimitats. El primer llibre, titulat "No-Do: memorial del franquismo", ha estat escrit per Rafael R. Tranche i tracta sobre la història dels 35 anys del noticiari, la constitució de l'organisme i l'estudi dels seus components. El llibre ha estat escrit amb voluntat restitutiva, convertint-se en un ordenat i exhaustiu treball de recerca de dades sobre la història d'un dels òrgans de poder clau del franquisme, sobre la seva evolució i sobre la seva funció en la societat de masses que estava prefigurant el règim. El segon llibre porta per títol "No-Do: el tiempo, la memoria, la historia y el mito" i ha estat escrit per Vicente Sánchez Biosca i es presenta com un estudi analític de les seves imatges per tal d'esbrinar el concepte d'història que s'amaga en el seu interior. Sánchez Biosca parteix de la idea clarivident –moltes vegades oblidada pels historiadors generalistes– que les imatges no són el reflex del món, sinó una determinada construcció subjecte a diferents exercicis de retòrica. A partir d'aquesta premissa, més d'un lector pot esperar que l'anàlisi es centri en la forma com No-Do articula un discurs de propaganda franquista, seguint els models establerts amb la propaganda nazi. Un dels aspectes més intel·ligents del treball radica en el fet de no centrar-se en l'estudi unidireccional de la retòrica franquista, tant pel que fa a les imatges com pel que fa a la locució de la veu over, sinó en intentar buscar a partir de No-Do les claus de la vida simbòlica de l'Espanya oficial franquista, de les seves fractures i de les seves apostes.

No-Do és, evidentment, un instrument de propaganda, però aquesta propaganda no es construeix només a partir de la visió parcial d'una realitat orientada cap a un cabdillatge, sinó a partir de la constitució d'un discurs mític.

L'aspecte més interessant del llibre resideix doncs, en l'estudi de dos conceptes determinants: la construcció d'un temps cíclic i la creació d'uns espais de la memòria. El temps cíclic vindria determinat per la circularitat dels temes dels noticiaris, per l'observació de com aquests no plantegen una lectura de la història com a progrés, ni tan sols serveixen per mostrar les mutacions del franquisme, ja que l'aposta essencial resideix en la repetició d'uns temes tradicionals –inauguracions, festes de Nadal, processons de Setmana Santa, competicions esportives– i en l'abandonament de la reproducció de qualsevol conflicte –no només intern–, sinó d'ordre extern. A diferència de les notícies televisives, on els conflictes no deixen de sobreposar-se, a No-Do la història té una forma ritual, cíclica, no avança perquè està eternitzada en un règim que ha sotmès el país en una mena de llimb, darrere del qual no es filtra cap realitat possible. Els espais de la memòria són alguns espais emblemàtics del franquisme –el Alcázar de Toledo, el Valle de los Caídos– que varen ser erigits com a construccions simbòliques de la ahistoricitat del règim i com a dipòsit d'una història llegendària de lluita contra el desordre de la democràcia i les seves manifestacions. El No-Do juga a donar rellevància a aquests espais, els emfatitza i acaba concedint-los la seva veritable projecció pública, com a projecció ritual del propi règim.

Els nombrosos suggeriments i línies d'actuació que apunta i desenvolupa "No-Do. El tiempo y la memoria" de Rafael R. Tranche i Vicente Sánchez Biosca amaguen també un interessant debat disciplinari que afecta tant la posició dels historiadors generalistes davant els fenòmens culturals que exigeixen una lectura mítica allunyada de les dades empíriques, la funció dels historiadors de la cultura de masses davant dels fenòmens pretelevisius que escapen dels mitjans ortodoxos –ràdio, premsa, etc.– i el paper dels historiadors del cinema davant d'un material que no pertany al territori de la ficció, ni a cap àmbit volgudament artístic. El treball de Tranche i Sánchez Biosca ens demostra com No-Do forma part de la història del franquisme, de la història dels mitjans de comunicació espanyols i de la història del cinema, però que per conèixer-lo a fons no cal refugiar-se en la metodologia de cadascuna d'aquestes àrees de coneixement, sinó que cal establir punts de contacte buscant una aproximació interdisciplinària que rebutgi els límits de les històries autofundades i les capelletes metodològiques.

La violència en la mirada. L'anàlisi de la violència a la televisió

Aran, S.; Barata, F.; Busquet, J.; Medina, P.
Barcelona: Trípodos, 2001 (Papers d'estudi, 6)
per Albert Sáez, Professor de Periodisme de la Universitat Ramon Llull, Barcelona

Repensar la violència

La violència a la televisió ha estat a casa nostra un tema més habitual en el debat públic que no pas en l'estudi acadèmic. Els fets relacionats amb l'assassinat de les nenes d'Alcàsser van provocar un autèntic esglai social que es va traduir en una pluja d'informes pseudocientífics, articles efectistes i jornades de debat populista. Fins i tot el Senat espanyol va organitzar una ponència que va contribuir a esperonar els retrets entre professionals i polítics a propòsit dels continguts violents a la programació televisiva i la seva presumpta influència en el comportament de les noves generacions. Val a dir que, com recorda el professor Miquel Rodrigo al pròleg d'aquest llibre, el debat s'ha polaritzat a nivell popular fent-se ressò de les dues grans tradicions de pensament que han organitzat la recerca en aquest punt fronteres enllà: els que culpen els mitjans de comunicació de la violència que hi ha a la societat i els que culpen la societat de la violència que hi ha als mitjans de comunicació. Però en la majoria de casos, a l'Estat espanyol i a Catalunya, s'han traslladat al debat popular els resultats de la recerca sobre violència televisiva feta en altres contextos culturals i històrics sense cap mínim esforç per adaptar-los a la nostra realitat.

El temps acadèmic no és ni pot ser el mateix que el temps polític i mediàtic governat per l'imperi efímer de l'actualitat. La violència en la mirada és una resposta a la preocupació social sobre la violència televisiva feta des del rigor científic. És també en la seva gènesi una bona mostra dels efectes beneficiosos de la creació del Consell de l'Audiovisual de Catalunya que, més enllà de dirimir les picabaralles dels polítics, ha impulsat un treball acadèmic sobre un assumpte que inquieta una part molt important de la societat amb referència a l'activitat dels mitjans de comunicació audiovisuals. El cac va donar suport a la creació d'aquest equip de recerca sobre violència i televisió a la Universitat Ramon Llull que ara presenta una part del seu treball en forma de llibre, que té una virtut en una de